

КАВАЛЕРІЯ:

**ВІД ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКОГО
ОФІЦЕРСЬКОГО КАВАЛЕРІЙСЬКОГО
УЧИЛИЩА ДО УКРАЇНСЬКОЇ
КІННОТНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ШКОЛИ
ІМ. БУДЬОННОГО
(1850-і – 1930-і РР.):
КНИГА-АЛЬБОМ / ТЕКСТ
С.І.ШЕВЧЕНКА; ПІДБІР ФОТОЗНІМКІВ,
ДОДАТКОВИХ, АРХІВНИХ,
КАРТОГРАФІЧНИХ
МАТЕРІАЛІВ О.В.ЧУДНОВА. –
КІРОВОГРАД:
ІМЕКС-ЛТД, 2013. – 224 с.**

Рецензована книга вперше в українській історіографії висвітлює історію військових освітніх закладів, що за різних політичних режимів існували на території Кіровограда (спочатку – Єлисаветграда, а потім – Зінов'євська) впродовж другої половини XIX – 30-х рр. XX ст. Відразу ж хотілося б зазначити, що сучасна українська історична наука до цього часу чомусь обходила увагою дослідження історії початкових військових училищ (як юнкерських, так і кадетських), що існували на українських землях Російської імперії. А вони протягом тривалого часу функціонували не лише в історичному Кіровограді, а й у Києві, Полтаві, Одесі, Чугуєві, інших містах України, та поповнювалися за рахунок місцевого населення.

Книга написана у чудовому стилі істориком-краєзнавцем Сергієм Шевченком, який упродовж довгих років досліджує історію рідного краю. Праця подається у формі нарисів, де, окрім власне історії Єлисаветградського офіцерського кавалерійського училища та Української кіннотної військової школи ім. Будьонного, висвітлюється історичне минуле міста Кіровограда з усіма його складовими: заснування та проблема датування; історія містобудування, архітектури й ландшафту; біографії відомих містян тощо. З огляду на це, головна назва книги – «Кавалерія», є швидше символічною й такою, що повинна радше зацікавити читача вивчати історію рідного міста. Цьому сприяє і насичений ілюстративний ряд, підготовлений на високому професійному рівні Олександром Чудновим. Він містить старі фото, архівні документи, зображення зброї й обмундирування, обкладинки історичних книг та витяги з них, карти і схеми, які безпосередньо стосуються «кавалерійської історії» міста.

Поява такої праці актуальна ще й тому, що досі було зроблено лише декілька спроб вивчити минуле Єлисаветградського кавалерійського училища, а саме «Исторический очерк Елисаветградского кавалерийского училища с воспоминаниями питомцев школы к столетию со дня основания училища» (Нью-Йорк, 1965 р.) авторства одного з його випускників С.Рясянського та «Краткий исторический очерк военно-учебных заведений 1700–1910» (Москва, 1910 р.) О.Грекова, в якому історія Єлисаветградського кавалерійського

училища висвітлюється в окремому розділі. Невелике дослідження було присвячене короткочасному існуванню Української кіннотної військової школи ім. Будьонного, що, як це не дивно, продовжила традиції військового закладу імперської доби. Із новітньої історіографії слід згадати розвідки російського дослідника В.Петракова, які розкривають питання обмундирування та фалеристики кавалерійського училища, а також статті кіровоградського краєзнавця К.Шляхового (він є науковим консультантом рецензованого видання).

Як відзначається вже в анонсі до книги, у ній узагальнено досвід діяльності військово-навчальних закладів кавалерійського профілю за весь час їх існування в Єлисаветграді–Зінов'євську. Досліджуються особливості діяльності училищ, курсів та школи. Аналізується склад педагогічних і керівних працівників. Простежено долі випускників – учасників боротьби за незалежність України 1917–1921 рр. Зосереджено увагу на біографіях окремих видатних випускників кавалерійської школи. Структура книги доволі виважена: вступ, п'ять розділів, заключення, список джерел та літератури.

Позитивним моментом дослідження стало багатство джерельної бази. Автор використав документи та матеріали Державного архіву Кіровоградської області, а також окремі фонди Центрального державного історичного архіву України в м. Києві, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Архіву Української вільної академії у США, Російського державного військово-історичного архіву, Російського державного військового архіву, а також Центрального архіву Міністерства оборони Російської Федерації в Подольську. Окрім того залучено приватні зібрання С.Шевченка, Ф.Плотніра (Україна), Т.Карпенка (Великобританія), Ю.Шепетова (Росія). Широко використовуються матеріали тогочасних газет: «Відомості Єлисаветградського міського громадського управління», «Єлисаветградські новини», «Голос Юга», «Відомості тижневика “Наша хата”», «Червоний шлях», «Зінов'євський пролетар», «Соціалістичний наступ» та ін. Неодноразово автор книги послуговується спогадами сучасників, їхніми мемуарними та щоденниковими записами.

У вступі («Таємниці старих стін») розкривається коротка історія одного з мікрорайонів Кіровограда під назвою Ковалівка. Саме тут у 1850-х рр. було збудоване приміщення Єлисаветградського кавалерійського училища. Автор книги визначає головну мету свого дослідження: простежити всі основні напрями діяльності кавалерійських закладів, висвітлити навчально-виховний процес та охарактеризувати особовий склад. При цьому особливу увагу звернено на найвідоміших представників керівного, офіцерського, викладацького та юнкерсько-курсантського складу.

У першому розділі («Єлисаветградське офіцерське кавалерійське училище») подано п'ять нарисів, в яких висвітлюється не лише історія створення самого училища як навчального закладу для офіцерів-кавалеристів, але й акцентується увага на етапах зародження Єлисаветграда, виокремлюється роль історичних осіб у творенні міста та училища. Доволі ґрунтовно описується будівництво військового містечка на Ковалівському передмісті. Робиться припущення, що головним архітектором був московський зодчий Ф.Шохін,

а після його смерті – голландець В.Верлон. Зроблено висновок, що будівництво палацово-корпусних приміщень у Ковалівці сприяло розвитку однойменного передмістя. Цікавим і пізнавальним є опис стосунків викладача Єлисаветградського кавалерійського офіцерського училища, майбутнього генерала М.Новицького (1833–1906 рр.) з Т.Шевченком. До речі, М.Новицький, як й інший викладач училища М.Федоровський (його коротка біографія висвітлюється у другому розділі), були активними провідниками української ідеї, або, як їх тоді називали, – українофілами.

У другому розділі («Від Єлисаветградського кавалерійського юнкерського до Єлисаветградського кавалерійського училища (1865–1917)») представлено тринадцять нарисів. В основних із них («Будні і свята Єлисаветградського кавалерійського юнкерського училища (1865–1902 рр.)», «У стінах Єлисаветградського кавалерійського училища (1902–1917 рр.)») відзначається, що в 1865 р. заклад було реорганізовано з офіцерського в юнкерський і в такому статусі він проіснував до 1917 р. Тут готували офіцерський склад молодшої ланки для кавалерії Київського, Харківського та Одеського військових округів. Автор наголошує на тому, що особовий склад училища головним чином поповнювався за рахунок юнаків українського походження, адже вони переважно набиралися з дворянських, міщанських, козацьких та селянських родин українських губерній Російської імперії. Певна кількість майбутніх офіцерів-кавалеристів походили з колишніх козацько-старшинських родин України-Гетьманщини, а також були нащадками запорозьких козаків. До речі, у 1876 р. в Єлисаветградському училищі було засновано навіть окремий козацький відділ. У цьому розділі також розкрито пов'язані з історією міста сторінки діяльності відомих діячів культури та військовиків того часу – М.Федоровського, Й.Шевченка, А.Ждахи, О.Казакова, О.Самсонова.

Новаторським є третій розділ книги («У період національно-визвольних змагань (1917–1921)»). Автор, зокрема, виявив цікавий факт спроби заснування в Єлисаветграді за часів існування Української Держави гетьмана П.Скоропадського Військової кіннотної школи для юнаків. Простежено діяльність випускників Єлисаветградського кавалерійського училища, які ввійшли до командного складу армій Української Народної Республіки та Української Держави. Серед них особливо вирізнялися один із засновників вільного козацтва, ад'ютант П.Скоропадського І.Полтавець-Остриця та командир кінного полку УНР М.Аркас. У книзі також вміщено нариси про життя та діяльність начальника училища генерал-майора Б.Генгроса, керівника уряду Української Держави С.Гербея, голову Новогеоргіївської Української ради Г.Адамовича, очільника еміграційного штабу гетьмана П.Скоропадського Б.Гомзина, командира Куреня смерті О.Козубського, пілота О.Єгорова та представника відомого українського роду М.Тобілевича. Усі вони так чи інакше вплинули на історію Єлисаветграда й певним чином були пов'язані з місцевим кавалерійським училищем.

У четвертому розділі («На службі новій владі») в підрозділах «Із Твері до Єлисаветграда: радянські кавалерійські курси (1919 р.)», «Із Таганрога до Єлисаветграда: Кінна школа червоних командирів (1920 р.)», «15-і кінні команд-

ні курси (1920–1921 рр.)), «5-а кінна Єлисаветградська школа ім. Будьонного (1921–1924 рр.)), «Українська кінна школа ім. Будьонного (1924–1933 рр.))» розкривається становлення та функціонування кінної школи в Єлисаветграді–Зінов'євську за більшовицького режиму. Автор стверджує, що «радянські військові органи продовжили традиції підготовки командирів-кіннотників у місті на Інгулі, надаючи їм важливого значення в боротьбі з українськими, білими, іноземними частинами, народними загонами». Відразу ж після остаточного встановлення більшовицької влади в Єлисаветграді тут було засновано кавалерійські курси, які згодом перетворилися на Українську кінну школу ім. Будьонного. У цьому розділі також описується діяльність відомих громадян міста – В.Нікітіна (першого голови місцевої «Просвіти»), В.Акацатова (організатора кінної сотні ім. І.Гонти), викладача Української кавшколи ім. Будьонного А.Рибицького та заступника начальника Катеринославського кавалерійського училища О.Карпенка. Автор книги також висвітлює трагічні події, пов'язані з організацією радянською владою Голодомору на території Зінов'євська та в його околицях.

В останньому розділі («Переможці фашизму») подається загальний нарис, де описується активна участь випускників Української кінної школи ім. Будьонного у Другій світовій війні, ґрунтовно розкриваються біографії двічі Героя Радянського Союзу П.Кошового та інших героїв війни з фашизмом – І.Шепетова й І.Самчука.

«Старі стіни (Єлисаветградського кавалерійського училища – Т.Ч.) пам'ятають юнкерів, курсантів, солдатів, офіцерів, генералів – борців за незалежність Батьківщини у військах Центральної Ради, УНР, Української Держави, переможців фашизму, вартів рідної землі. Відроджуємо пам'ять про лицарів національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. у музейних експозиціях, пам'ятних знаках, дошках, назвах вулиць, наукових виданнях і газетних публікаціях, краєзнавчих конференціях. Адже вони поклали на олтар свою кар'єру. Долю і життя за нашу сьогоднішню незалежність», – таким висновком завершується книга. Уважаємо, що слід підтримати автора в тому важливому підсумку, адже минуле Єлисаветградського кавалерійського училища потрібно розглядати в контексті історії України. Воно було засноване на території українських земель Російської імперії, а особовий склад закладу формувався головним чином з українців. Безперечно, що не слід викреслювати з вітчизняної історії й радянське минуле міста з усіма його негативними та позитивними сторонами. Вихід у світ такої книги, присвяченої дослідженню проблем військової історії та історії міст у Центральній Україні другої половини ХІХ – початку ХХ ст., заповнить значну лакуну у вітчизняній історіографії, зокрема у краєзнавчих студіях.

Поряд із творчими знахідками авторського колективу (автора тексту, упорядника ілюстрацій, художника-оформлювача та макетувальника), що стосується, насамперед, републікацій історичних матеріалів і світлин відомих випускників Єлисаветградського кавалерійського училища й Української кінної школи ім. Будьонного, їхніх біографічних даних, хотілося б відзначити несуттєві вади книги та висловити окремі побажання для її покращення в разі перевидання.

Насамперед можна було б скоригувати назву, адже в ній розкривається не лише історія кавалерії/кінноти як одного з родів військ, і не лише минуле військових училищ, але й історія міста Єлисаветграда–Зінов'євська–Кіровограда з усіма її складовими. Значне місце відведене під висвітлення біографій видатних містян, яких важко віднести до суто кавалеристів. У зв'язку з цим у читача може виникнути запитання: чому багато сюжетів книги мало стосуються саме історії кавалерії як такої? Потрібно звернути увагу на той факт, що автор у своєму дослідженні не використав ґрунтовної праці С.Роднянського, виданої в Нью-Йорку до 100-річчя заснування Єлисаветградського кавалерійського училища. Окремі цитати з газет кінця XIX – початку XX ст. перекладено українською мовою, інші – подаються в оригіналі. Можна було б також проаналізувати етнічну належність викладацького, обслуговуючого та юнкерського складу. Наприклад, відомо, що на початковому етапі існування училища багато офіцерів-викладачів походили з уланського Бузького полку, основу якого, своєю чергою, складали колишні запорозькі козаки. Окремий нарис у книзі необхідно було присвятити розкриттю щоденного життя юнкерів та курсантів: що вони зазвичай робили у вільний час, як харчувалися, чим захоплювалися й т. д. Очевидно, що треба було вказати, звідки взята та чи інша ілюстрація, а також зазначити авторство сучасних реконструкцій мундирів юнкерів училища тощо.

Однак зазначені зауваження не впливають на велику наукову цінність книги. Адже до історіографічного обігу введено багато нових та маловідомих даних, а також вдало застосовано антропологічний метод при висвітленні минулого військових закладів і міської історії. Таким чином, автор тексту історико-документального видання С.Шевченко та упорядник ілюстративного ряду О.Чуднов безперечно заслуговують на високу оцінку й відзначення своєї подвижницької праці не лише у вигляді опублікування книги належним накладом, а й відповідного її визнання громадськістю міста Кіровограда, Кіровоградської області та всієї України.

Т.В. Чухліб (Київ)